DAVLAT CHEGARASINI BUZGANLIK UCHUN JAVOBGARLIK MASALALARI.

Nuraliyev Abror Jumanazar o'g'li
Mustaqil izlanuvch
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23125868

Annotatsiya: Mazkur tezisda O‘zbekiston Respublikasining davlat chegarasini buzganlik uchun javobgarlikning huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Davlat chegarasini qonunga xilof ravishda kesib o‘tish, O‘zbekiston Respublikasiga noqonuniy kirish yoki undan noqonuniy chiqish bilan bog‘liq qilmishlarning huquqiy tabiati yoritiladi. Shuningdek, davlat chegarasi rejimini buzish bilan jinoyat tarkibini tashkil etuvchi qilmishlarni farqlash, javobgarlikni belgilashda qilmishning usuli, takroriyligi, guruh bo‘lib sodir etilishi hamda shaxsning huquqiy maqomini hisobga olish masalalariga e’tibor qaratiladi. Amaldagi qonunchilikka ko‘ra, davlat chegarasini buzish ayrim hollarda ma’muriy, ayrim hollarda esa jinoiy javobgarlikka sabab bo‘ladi. Jinoyat kodeksining 223-moddasida belgilangan tartibni buzib chet elga chiqish, O‘zbekiston Respublikasiga kirish yoki davlat chegarasidan o‘tish uchun jinoiy javobgarlik nazarda tutilgan. [1] Tadqiqot natijasida davlat chegarasini muhofaza qilishning samaradorligi javobgarlik choralarining muqarrarligi, huquqbuzarliklarni to‘g‘ri kvalifikatsiya qilish va xalqaro huquq normalari bilan milliy qonunchilikning uyg‘un qo‘llanilishiga bog‘liqligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: davlat chegarasi, chegara rejimi, davlat chegarasini buzish, noqonuniy kirish, noqonuniy chiqish, jinoiy javobgarlik, ma’muriy javobgarlik, chegara nazorati, jinoyat tarkibi, huquqbuzarlik, migratsiya, xalqaro huquq.

Kirish

Davlat chegarasi davlat hududining daxlsizligi va hududiy yaxlitligini ta’minlovchi muhim huquqiy institutlardan biridir. Davlat chegarasini muhofaza qilish nafaqat milliy xavfsizlik, balki qonuniy migratsiya, transchegaraviy jinoyatchilikning oldini olish, jamoat xavfsizligi va davlat suverenitetini ta’minlash bilan ham bevosita bog‘liq.

O‘zbekiston Respublikasining “Davlat chegarasi to‘g‘risida”gi Qonunida davlat chegarasini belgilash, o‘zgartirish, saqlash va himoya qilish, shuningdek chegarani kesib o‘tish bilan bog‘liq munosabatlarning huquqiy asoslari belgilangan. Mazkur Qonunning 15-moddasiga ko‘ra, davlat chegarasini o‘tkazish punktlaridan boshqa joydan kesib o‘tgan yoki o‘tkazish punktlari orqali chegarani kesib o‘tish qoidalarini buzgan shaxslar davlat chegarasini buzuvchilar hisoblanadi. [2]

Davlat chegarasini buzishning huquqiy oqibatlari qilmishning xususiyatiga qarab farqlanadi. Ayrim holatlarda chegara zonasi yoki o‘tkazish punktlaridagi rejimni buzish ma’muriy javobgarlikka sabab bo‘lsa, belgilangan tartibni buzib O‘zbekiston Respublikasiga kirish yoki undan chiqish yoxud davlat chegarasidan o‘tish Jinoyat kodeksining 223-moddasi bilan jinoiy javobgarlikka sabab bo‘lishi mumkin. [1]

Metodologiya

Tadqiqotda normativ-huquqiy hujjatlarni tizimli, formal-yuridik va qiyosiy-huquqiy tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning asosiy manbalari O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi, Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi, “Davlat chegarasi to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining tegishli qarori hamda xalqaro huquq hujjatlaridan iborat.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Shuningdek, davlat chegarasini noqonuniy kesib o‘tish bilan bog‘liq qilmishlarning jinoyat va ma’muriy huquqbuzarlik sifatidagi farqlari o‘rganildi. Xalqaro-huquqiy jihatdan shaxsning mamlakatdan chiqish huquqi va davlatning chegara nazoratini amalga oshirish vakolatlari o‘rtasidagi nisbat ham tahlil qilindi. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktning 12-moddasida har bir insonning istalgan mamlakatni, shu jumladan o‘z mamlakatini tark etish huquqi e’tirof etilgan, biroq mazkur huquqqa qonunda nazarda tutilgan va milliy xavfsizlik, jamoat tartibi hamda boshqa qonuniy manfaatlarni himoya qilish uchun zarur bo‘lgan cheklovlar qo‘yilishi mumkin. [3]

Natijalar

O‘rganish natijalari davlat chegarasini buzganlik uchun javobgarlikning bir necha huquqiy shakllarda namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi.

Birinchidan, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 223-moddasi davlat chegarasini noqonuniy kesib o‘tish bilan bog‘liq asosiy jinoiy-huquqiy normadir. Amaldagi tahrirga ko‘ra, belgilangan tartibni buzib chet elga chiqish yoki O‘zbekiston Respublikasiga kirish yoxud O‘zbekiston Respublikasining Davlat chegarasidan o‘tish bazaviy hisoblash miqdorining 200 baravaridan 400 baravarigacha miqdorda jarima yoki uch yildan besh yilgacha ozodlikni cheklash yoxud uch yildan besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. [1]

Mazkur moddaning ikkinchi qismida qilmishning ijtimoiy xavfliligini oshiruvchi holatlar belgilangan. Jumladan, davlat chegarasini yorib o‘tish, bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib sodir etish, takroran yoki xavfli retsidivist tomonidan sodir etish, chet elga chiqishi uchun maxsus kelishuv talab qilinadigan mansabdor shaxs tomonidan sodir etish hamda O‘zbekiston Respublikasiga kirish huquqi cheklangan shaxs tomonidan sodir etish og‘irlashtiruvchi holatlar sifatida belgilangan. Bunday holatlarda besh yildan o‘n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi nazarda tutilgan. [1]

Ikkinchidan, davlat chegarasiga oid barcha huquqbuzarliklar avtomatik ravishda jinoyat hisoblanmaydi. Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksda chegara zonasi va davlat chegarasi orqali o‘tkazish punktlaridagi rejimni buzganlik uchun ma’muriy javobgarlik belgilangan. Xususan, 224^1-moddada davlat chegarasi orqali o‘tkazish punktlaridagi rejimni buzish, jumladan shaxslar va transport vositalarining o‘tkazish punktlarida bo‘lishi hamda harakatlanishi tartibiga rioya qilmaslik uchun ma’muriy javobgarlik nazarda tutiladi. [4]

Shuningdek, chegara zonasiga yoki fuqarolarning kirishi va bo‘lishiga vaqtincha cheklov belgilangan joylarga kirish hamda ularda yashash qoidalarini buzish ham ma’muriy javobgarlikka sabab bo‘ladi. [4]

Uchinchidan, huquqbuzarlikni to‘g‘ri kvalifikatsiya qilishda qilmishning aynan qanday sodir etilgani muhim ahamiyatga ega. Davlat chegarasini noqonuniy kesib o‘tishning o‘zi bilan o‘tkazish punktidagi rejimni buzish bir xil huquqiy tarkibga ega emas. Shu sababli huquqni muhofaza qiluvchi organlar tomonidan qilmishning obyekti, obyektiv tomoni, subyekti va subyektiv tomonini aniqlash muhimdir.

Tahlil va muhokama

Davlat chegarasini buzganlik uchun javobgarlik masalasida eng muhim muammolardan biri jinoyat va ma’muriy huquqbuzarlik o‘rtasidagi chegarani to‘g‘ri belgilashdir. Huquqiy kvalifikatsiya qilmishning tashqi ko‘rinishigagina emas, balki uning sodir etilish usuli, maqsadi, takroriyligi va boshqa yuridik ahamiyatga ega holatlarga asoslanishi lozim.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

"Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonunning 15-moddasi davlat chegarasini buzuvchi shaxs tushunchasini belgilaydi. Unga ko'ra, chegarani o'tkazish punktidan tashqarida kesib o'tish yoki o'tkazish punktida belgilangan qoidalarni buzib kesib o'tish ham davlat chegarasini buzish sifatida e'tirof etiladi. [2] Shu bilan birga, ushbu huquqiy holatning javobgarlik turi alohida normativ-huquqiy hujjatlar asosida belgilanadi.

Jinoyat kodeksining 223-moddasi mazmunidan ko'rinadiki, jinoyat tarkibining asosiy elementi davlat chegarasidan belgilangan tartibni buzgan holda o'tishdir. Mazkur norma 2024-yil 10-oktabrdagi O'RQ-974-son Qonun bilan ham tahrirlangan. [1] Bu holat davlat chegarasini noqonuniy kesib o'tish uchun javobgarlikning zamonaviy huquqiy mexanizmlar asosida takomillashtirib borilayotganini ko'rsatadi.

Alohida e'tibor talab qiladigan masala — davlat chegarasini yorib o'tish holatidir. Qonunchilikda bunday usul oddiy noqonuniy chegaradan o'tishga nisbatan og'irroq huquqiy baholanadi. Xuddi shuningdek, oldindan til biriktirgan guruh tomonidan sodir etilgan qilmish yoki takroriy sodir etilgan huquqbuzarlikning ijtimoiy xavflilik darajasi yuqori deb baholanadi. [1]

Davlat chegarasini muhofaza qilishda xalqaro huquq normalari ham muhim ahamiyatga ega. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt davlat hududidan chiqish erkinligini e'tirof etadi, biroq ushbu huquq mutlaq xarakterga ega emas. Qonuniy, zarur va xalqaro huquq talablariga mos cheklovlar qo'llanishi mumkin. [3] Shu sababli davlat chegarasini himoya qilish bilan insonning harakatlanish erkinligi o'rtasida oqilona huquqiy muvozanat ta'minlanishi zarur.

Transmilliy jinoyatchilik va noqonuniy migratsiya bilan bog'liq holatlarda masala yanada murakkablashadi. BMTning Migrantlarni quruqlik, dengiz va havo orqali noqonuniy olib o'tishga qarshi Protokolida "noqonuniy kirish" chegarani qonuniy kirish uchun zarur talablarni bajarmasdan kesib o'tish sifatida izohlangan. Protokol davlatlardan bunday faoliyatning oldini olish va aniqlash uchun chegara nazoratini kuchaytirish choralarini ko'rishni talab qiladi. [5]

Shu bilan birga, davlat chegarasini buzganlik uchun javobgarlikni qo'llashda shaxsning huquqlari kafolatlanishi kerak. Javobgarlik faqat qonunda belgilangan asoslar mavjud bo'lgan taqdirdagina qo'llanilishi, qilmishning huquqiy kvalifikatsiyasi esa dalillar bilan asoslanishi lozim.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, davlat chegarasi xavfsizligini ta'minlash faqat jazolash choralarini kuchaytirish bilan cheklanmasligi kerak. Chegara nazoratining zamonaviy texnologiyalarini joriy etish, hujjatlarni tekshirish tizimlarini takomillashtirish, davlat organlari o'rtasida axborot almashinuvini kuchaytirish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish ham huquqbuzarliklarning oldini olishda muhim vositalardir.

Xulosa

Davlat chegarasini buzganlik uchun javobgarlik O'zbekiston Respublikasining milliy xavfsizligi va hududiy yaxlitligini ta'minlashga xizmat qiluvchi muhim huquqiy mexanizmlardan biridir. Amaldagi qonunchilikda davlat chegarasini noqonuniy kesib o'tishning ijtimoiy xavflilik darajasiga qarab jinoiy yoki ma'muriy javobgarlik mexanizmlari mavjud.

Jinoyat kodeksining 223-moddasi belgilangan tartibni buzib chet elga chiqish, O'zbekiston Respublikasiga kirish yoki davlat chegarasidan o'tish uchun jinoiy javobgarlikni belgilaydi. Qilmishning davlat chegarasini yorib o'tish, guruh bo'lib sodir etilishi, takroriyligi yoki boshqa qonunda nazarda tutilgan og'irlashtiruvchi holatlar bilan sodir etilishi javobgarlikni kuchaytiradi. [1]

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Shu bilan birga, davlat chegarasi yoki o'tkazish punktlari rejimini buzishning ayrim shakllari ma'muriy javobgarlik doirasida qoladi. Shu sababli huquqni qo'llash amaliyotida jinoyat va ma'muriy huquqbuzarlik tarkiblarini aniq farqlash muhimdir.

Umuman olganda, davlat chegarasini buzganlik uchun javobgarlik tizimining samaradorligi uch asosiy omilga — qonunchilikning aniqligi, huquqbuzarliklarni to'g'ri kvalifikatsiya qilish va javobgarlikning muqarrarligiga bog'liq. Mazkur yo'nalishda milliy qonunchilikni xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish, chegara nazoratining institutsional va texnik imkoniyatlarini kuchaytirish hamda huquqni qo'llash amaliyotida inson huquqlariga rioya etishni ta'minlash muhim ilmiy-amaliy vazifa bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. 1994-yil 22-sentabr. 223-modda. Elektron rasmiy manba: LexUZ.
2. O'zbekiston Respublikasining "Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonuni. 1999-yil 20-avgust, 820-I-son. 15, 45-moddalar.
3. United Nations. International Covenant on Civil and Political Rights. 1966. Article 12, pp. 29–30.
4. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi. 1994-yil 22-sentabr. 224, 224^1, 224^2-moddalar.
5. United Nations. Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime. New York, 2000. Articles 3, 5, 6, 11; UNTS Vol. 2241, pp. 480–487.
6. United Nations Human Rights Committee. General Comment No. 27: Freedom of Movement (Article 12). 1999. paras. 3–8, pp. 128–130.
7. United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. Human Rights: Handbook for Parliamentarians. United Nations, 2005. pp. 151–153.
8. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi. "O'zbekiston Respublikasining davlat chegarasini kesib o'tish tartibini buzishga oid ishlar bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi 2011-yil 25-noyabrdagi 9-son qaror. tegishli bandlar.
9. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumi. "Bojxona to'g'risidagi qonunchilikni buzish va kontrabandaga oid ishlar bo'yicha sud amaliyoti to'g'risida"gi 2023-yil 20-fevraldagi 2-son qaror. 12-band.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. "O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining xorijga chiqish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 2018-yil 26-dekabrdagi PQ-4079-son qaror. tegishli bob va bandlar.
11. United Nations. United Nations Convention against Transnational Organized Crime. New York, 2000. tegishli moddalar.
12. United Nations. International Covenant on Civil and Political Rights: General Comment No. 27. 1999. Freedom of movement, paras. 8–18.
13. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. "O'zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi orqali o'tkazish punktlari to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 2016-yil 28-martdagi 89-son qaror. tegishli bandlar.
14. United Nations Treaty Collection. Protocol against the Smuggling of Migrants by Land, Sea and Air. Treaty Registration No. 39574, UNTS Vol. 2241, p. 480.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.